

Eltitkolt népiertás – rekviem a délvidéki magyarokért

Kerekasztal-beszélgetés

A budapesti Józsa Judit Galériában 2024. február 6-án mutatták be Botlik József *Eltitkolt népiertás a Délvidéken* és Mező Gábor *A népiertás csöndje – Rekviem a délvidéki magyarokért* című könyvét a Bánffy György Kulturális Szalon és a Keskenyúton Alapítvány szervezésében. A kerekasztal-beszélgetést Molnár Adrienne történész, a Segmina Film alapítója vezette. Ennek az estnek a szerkesztett, rövidített változatát közöljük a meghívóról kölcsönzött ajánlással: „Botlik József történész tudományos igényességgel és részletességgel, Mező Gábor újságíró fiatalos rácsodálkozással és bátorsággal mutatja be az 1944–45-ös délvidéki magyarirtás történetét. Mindketten keresik a választ arra is, hogy kik, miért és hogyan törekedtek arra, hogy a kommunista partizánok Tito vezetésével végrehajtott tudatos népiertása a feledés homályába merüljön.”

M. A.: Szeretettel köszöntöm beszélgetőpartnereimet én is, a titulusokat már nem mondom el, hiszen ezt Józsa Judit házigazdaként megtette helyettem. Arra szeretném kérni Botlik Józsefet, hogy helyezük történelmi összefüggésbe ma esti témánkat. Miként éltek együtt Délvidéken magyarok, szerbek, horvátok, németek, románok; milyenek voltak az etnikai arányok, viszonyok, és hogyan alakult a Trianon utáni helyzet?

B. J.: Először is szeretettel köszöntök mindenkit. Amit kérdezett, egy háromórás előadásnak vagy egy féléves doktori kurzusnak a témája lehetne. Tehát igyekszem összefoglalni az ezzel kapcsolatos legfontosabb tényeket. Ez a táj Dél-Magyarország, de Délvidéknek is nevezzük, mely fogalom a Felvidék mintájára a 18–19. században a Bácska és a Bánság el-

„Ákikért nem szólt a harang”

A Bánffy György Kulturális Szalon és a Keskenyúton Alapítvány tisztelettel meghívja Önt és kísérőjét

Botlik József és Mező Gábor könyvének bemutatójára.

A kerekasztal-beszélgetést Molnár Adrienne,
a Segmina Film alapítója vezeti.

2024. február 6. kedd, 18 óra
Józsa Judit Galéria (Budapest, V. Városház u. 1.)

A helyszínen a kötetek megvásárolhatók.

A belépés ingyenes,

de kérjük, részvételi szándékát jelezze a szalon@banffyszalon.hu e-mail címen.

Botlik József történész tudományos igényességgel és részletességgel, Mező Gábor újságíró fiatalos rácsodálkozással és bátorsággal mutatja be az 1944-45-ös délvidéki magyarirtás történetét. Mindketten keresik a választ arra is, hogy kik, miért és hogyan törekedtek arra, hogy a kommunista partizánok Tito vezetésével végrehajtott tudatos népiertása a feledés homályába merüljön.

nevezésére alakult ki. A középkorban ezt a területet Alsó-Magyarországnak vagy Alvidéknek hívták, amelybe a déli vármegyéket, illetve a Dunán és a Száván túli bánságokat is beleértették. Magyarországnak az egyik leggazdagabb tája volt ez a térség, a középkorban például Szerémség a bortermeléséről volt híres, az itteni bortermelők később a törökök elől menekültek el Tokajba. Az oszmán hódoltság teljesen kiirtotta Magyarország déli részét, ezt követően idegen népek, elsősorban németek betelepítése kezdődött a Habsburg-uralkodók alatt, különösen Mária Terézia királynő, majd fia, II. József, a „kalapos király” idején. A Délvidéken ezért már a 18. században soknemzetiségű lakosság alakult ki, ahová a császári hatóságok a magyarságnak csak utolsóként engedélyezték a vissza-, illetve a letelepülést. Hasonló folyamat zajlott le, mint Erdélyben az oláh (román) Horea és Cloșca-féle felkelés idején, 1784-ben, amikor Erdélyben tömeges magyarirtás történt a Habsburg császári udvar és ügynökei tevékeny közreműködésével. A 18. századtól Délvidékre elsősorban németeket költöztettek be a hatóságok, de vallonokat, spanyolokat, itáliaiakat is. A németek (svábok) mellett a területen jelentékeny számban rácok (szerbek), oláhok (románok) is éltek. A magyarság csak fokozatosan települhetett le, illetve vissza a szülőföldjére.

Az 1920. júniusi trianoni békediktátum idejére vegyes lakosságúvá vált Délvidéket a győztes antanthatalmak kettévágták. A Bácskát és a Bántság nyugati részét a délszláv királysághoz, vagyis a Szerb–Horvát–Szlovén Államhoz csatolták, amelyet szerbül és németül Bánátnak kezdtek nevezni. Magyarul helyesen Nyugat-Bánóság. A Bánóság nagyobb, kétharmad táját Románia vehette birtokba. Ezt követően a délszláv királysághoz rendelt területet a magyar köztudat továbbra is Délvidéknek nevezte. Eközben a Romániához került Kelet-Bánóság viszont betagolódtott az akkor kibővült Erdély-fogalomba, mert a román uralom alá került egész elszakított ősi magyar területet Erdélynek kezdték nevezni. A délszláv királyság (az ország csak 1929 októberében veszi majd fel hivatalosan a Jugoszlávia nevet!) által bekebelezett Délvidéken a trianoni diktátum idején mintegy 500-600 ezer magyar élt. Viszonylagos többséget alkotott Bácskában, de a Nyugat-

Bánóságban is erőteljes magyar közösségek laktak. Főleg a városokban, Nagybecskerekben és Nagyikindán, a volt Torontál vármegye északi szögletében, továbbá jelentős nyelvszigeteken, elsősorban Torontálvásárhely nagyközségben.

1941 áprilisában – bolsevik és liberális megfogalmazás szerint – Magyarország megszállta a Délvidéket. Kérem, nem így történt, hanem két évtizedig tartó idegen, szerb uralom után a trianoni diktátumban elszakított terület újraegyesült Magyarországgal. Előtte azonban brutális beolvasztó szerb nemzetiségi politika sújtotta a délvideki magyarságot. Az egyetemen történész doktoranduszhallgatóimnak szoktam volt mondani, amikor a Délvidék történetét oktattam: a Balkán nemcsak földrajzi és geopolitikai fogalom, hanem különleges magatartásforma és lelkiállapot. Ez elsősorban a románokra és a szerbekre érvényes: egyet mond, mást gondol, és harmadikat cselekszik. Csak gondoljunk vissza 1878-ra, amikor megalakult Románia, és rögtön kitűzte a következő területi célt: a Dnyeszter folyótól a Tiszáig való terjeszkedést. Mindez ügyes és szerencsés nemzetpolitikával alig negyven év alatt, 1918–1920-ban csaknem teljesen megvalósult, a Magyarországnak meghagyott keskeny Tiszántúli kivételével...

M. A.: Térjünk vissza 1940–1941-re: mi történt akkor, milyen előzményei voltak az 1944–45. évi népirtásnak?

B. J.: Az 1941. áprilisi hazatérés vagy újraegyesülés a magyar kormányzat két világháború közötti, vagyis a Horthy-korszak következetes nemzetpolitikájából következett. A trianoni diktátum után azzal indult, hogy *Nem, nem soha! és Mindent vissza!*, amely később, alig több mint másfél évtized múltán – amit egyes baloldaliak, liberálisok szeretnek elhallgatni – már a valós helyzethez alkalmazkodott. A magyar kormány ugyanis 1938 őszén etnikai alapon követelte vissza Csehszlovákiától a felvidéki magyarok által döntően lakott területeket. Mindezt egyes liberális történészek elhallgatják, mivel egyszerűbb a magyarokat fasisztázni. Az első bécsi döntéssel 1938. november 2-án így egyesülhettek újra Magyarországgal a 90%-ban magyarok által lakott felvidéki területek a csallóközi Somorjától az ugoicsai Feketeardóig, több mint 600 km hosz-

szú sávban. Ennek a nemzetpolitikának volt a folytatása Kárpátalja hegyvidéki tája 1939 márciusában, Észak-Erdély és a Székelyföld 1940 augusztusában, majd a Délvidék jelentős részének a hazatérése 1941 áprilisában. A korabeli magyar közvélemény akkor egyöntetűen azt vallotta, amit a csekély baloldal is elismert: a trianoni békediktátum mélységesen igazságtalan és kegyetlen volt, ezért jogosak a területi visszacsatolások. Amikor Jugoszlávia 1941 áprilisában felbomlott, Magyarország csak azután indította meg csapatait a délvideki magyarság védelmére, miután Horvátország kikiáltotta a függetlenségét. Tehát nem szegte meg az 1940. december 12-én Belgrádban kötött magyar–jugoszláv barátsági szerződést, amivel alaptalanul vádolják. A magyar kormány ekkoriban a Nyugat-Bánság (Bánát) hazatérésére is számított. Ez azonban nem történt meg, mert azt is megszállta a német hadsereg, majd június elején külön körzetként (okrug) Szerbiához csatolták. Irányítását a bánáti némettség vette át, egy segédbán (kormányzó) került az élre, akinek helyettesévé a magyarság vezetőjét, Jeszenszky Ferencet nevezték ki. Ekkor újra engedélyezték a Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület (BMKSZ) működését, amely megkezdte a tagtoborzást, és 1941. december közepén már 89 fiókegyesületben 88 ezer tag tevékenykedett. A szervezési munkával párhuzamosan a szövetség népszámlálást is tartott, mely szerint Nyugat-Bánságban akkor 117 212 magyar élt – ez a szám megközelítette az ott élő németek számát.

M. A.: Milyen volt a viszony a magyarok és a németek között?

B. J.: A magyarság akkor már két évszázada szükségképpen együtt élt a németekkel (svábokkal) a Bácskában, de Hitlert nem kedvelte. A magyar kormány 1941 áprilisa után a Délvidéken is hasonlóan oldotta meg az országgal újraegyesült terület törvényhozási képviselőjét, mint azt előző években a Felvidéken, Kárpátalján, Észak-Erdélyben és a Székelyföldön tette. A helyi magyarság soraiból a két évtizedig tartó kisebbségi korszakban a nemzete érdekeiért küzdött, kiemelkedő közéleti személyiségeket a miniszterelnök hívta be az Országgyűlés Képviselőházába, illetve nevezte ki a Felsőházba az államfő, Horthy

Miklós kormányzó. (Erről szól a *Nemzetünket szolgálták* című, több mint 800 oldalas könyvem, amely 2020-ban jelent meg a Keskenyúton Alapítvány kiadásában. Ebben a négy hazatért területéről behívott, illetve kinevezett, összesen 226 képviselő és felsőházi tag életrajzát közltem.) A Délvidéket 1942 és 1944 között 26 honatyja és 15 felsőházi személyiség jelenítette meg a magyar törvényhozásban: elsősorban a többségi magyarságból, de helyet kaptak köztük a nemzeti kisebbségek, a szerbek és a németek követői is. Például: Irinej Ćirić újvidéki görögkeleti szerb püspök, Bogdan Dunđerski óbecsei földbirtokos, Milan L. Popović lapszerkesztő, akit később Tito marsall egyik hadbírósa ítélt halálra, majd kivégezték. Mások 1944–1945 fordulóján Nyugatra menekültek: Hamm Ferenc (Franz) szerkesztő, Spreitzer József és Trischler József, mindketten mérnökök. A Tito vezette partizánhadsereg az akkor mintegy 350 ezer délvideki némettség egyharmadát a szülőföldjén kiirtotta, a többi elűldözte.

M. A.: Mielőtt rátérnénk a mai témánkra, röviden beszéljünk az újvidéki razziáról. Mit követtek el a magyarok?

B. J.: Erről készült egy film a *Hideg napok* című könyv alapján, amelynek szerzője Cseres Tibor, akit atyai barátomnak tekintettem, mert ő is erdélyi származású, Gyergyóból való volt, mint én. Egyszer a Tokaji Írotáborban azt mondta többünknek: nagyon megbánta, hogy megírta az 1942-es hideg napok történetét. Azért, mert nem gondolta volna, hogy azzal milyen sok kárt okoz a nemzetének. Olyan jóhiszemű volt, hogy elvárta: viszonzásul egy szerb író majd megírja az 1944–1945-ös „hideg hetek” történetét. Azt mondta: ha addig él is, s a rendszer valamit változik, és lehetősége lesz rá, meg fogja írni a *Vérbosszú Bácskában* című könyvét. Cseres Tibor tehát már évekkel korábban készült e művére, amely 1991-ben jelent meg, ezt aztán dedikálta nekem a Tokaji Írotáborban. Jómagam korábban, már 1977-ben, egyetemista koromban hallottam az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Csatári Dániel történészprofesszor óráján Tito marsall partizánosztágainak a délvideki magyarirtásáról. Azóta is büszkén vallom, hogy Csatári-tanítvány vagyok. Aztán 1981-ben ő volt a témavezetője az

erdélyi magyarság 1918–1940 közötti helyzetéről írott egyetemi doktori dolgozatomnak, amelyet sikeresen megvédtem.

M. A.: Köszönöm szépen. Tehát hallottuk, Botlik Józsefnek mi volt az indíttatása, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzon. Most Mező Gábort is vonjuk be a beszélgetésbe. Te miért kezdél ezzel foglalkozni, hiszen nem történész vagy, hanem kutató, újságíró?

M. G.: Én is köszönöm szépen a meghívást. Az, ahogyan én belefutottam ebbe a szörnyű tragédiába, szerintem sokat elárul arról, hogy hogyan kezelték ezt évtizedekig. Nem sokat hallottam róla, vagy inkább semmit. Olvastam egy szörnyű jelentést, abból felidéznek egy esetet. Amikor Bezdánban összegyűlnek a túlélők emlékezni a '80-as évek elején, az állambiztonsági ügynök nagyon megőrül, és jelenti, hogy ezt meg kell figyelni. Ez miért fontos? Azért, mert ezt a témát elhallgatták. **A két kulcsszó szerintem az egészszel kapcsolatban: az első, hogy ez népirtás volt, és ki kell mondanunk, hogy el volt titkolva.** Kérdeztél az 1942-es hideg napokról, amelyek szerintem bőségesen dokumentálva vannak. Az idősebb korosztály mindenképpen tud róla, Cseres Tibor könyvet írt róla, és abból készült egy film, amelyet egyébként ő maga kritizált, hogy nem ilyennek képzelte el a filmet. Én újságíró vagyok, és egy kicsit cinikusabb, ekként nehezen tudom elhinni azt, hogy egy művelt és tájékozott Cseres Tibor, aki a Kádár- és az Aczél-rendszerben élt, annak minden eresztékét, a cenzúrát és mindent ismert, komolyan azt gondolta, hogy a szerbek ezt meg fogják írni. Ha meg is írják, akkor éppen úgy jelenik meg, ahogyan megjelent, esetleg egy novellában, így-úgy sejtetve, Koncz Zsuzsát idézve: *jelbeszéddel*, tehát nem nyíltan kimondva a tényeket. Jó, hogy most már tudunk erről beszélni. Nagyon jó, hogy Botlik úr egy hatalmas kutatómunka eredményeként egy ilyen művet tett le az asztalra. Ezt csak ajánlani tudom, mert ebben minden benne van, pontosan dokumentálva. Hogy ezek a művek megjelenhettek, a Keskenyúton Alapítványnak ebben (egy régi rossz kifejezést használva) „úttörő” szerepe van. Azt is nagyon fontosnak tartom, amire Botlik úr is célzott, hogy gyakran azokat a kifejezéseket használjuk, és azokat a fogalomrendszereket,

amelyeket a bolsevikok, kommunisták és liberálisok erőltettek ránk. Nagyon fontos, hogy ezektől megszabaduljunk, ami nem könnyű, én is sokszor ezeket a kifejezéseket használom. **A hideg napok egy nagyon súlyos bűn volt, de azért azt is hozzá kell tenni, hogy egyrészt volt előzménye, másrészt volt egy nagyon komoly kivizsgálás a magyar hadsereg részéről: kárpótlás, felelősségre vonás.** Az, ami 1944–45 telén történt, vagy pontosabban, ami akkor elkezdődött, hiszen tovább tartott, amellet, hogy részben bosszúból eredt, egy tudatos népirtás volt. Ha csak bosszúként kezeljük, akkor éppen elveszünk a teljesebb igazságot, hogy ez az egész összehangolt akció tudatosan arra alapult, hogy szlávosiítsák ezt a területet.

M. A.: Olvastam mindkettőtök művét, történt egy népirtás, elvittek magyarokat munkatáborokba. A tényekre szorítkozva: mi is történt pontosan 1944–45-ben?

B. J.: Matuska Márton 1990–1991 fordulóján az újvidéki *Magyar Szóban* közölte híressé vált cikksorozatát *Negyvenöt nap negyvennégyben* címmel. Ez az időszak, 1944. október–november valóban a népirtás csúcspontja volt. A délvideki magyarellenés öldöklés azonban nem másfél hónapig, hanem egy évig tartott, mert 1945 tavaszán és nyarán is folytatódott. Tehát nemcsak a Nyugat-Bánságot, Bácskát és a Drávaszöveget, hanem Szerémséget, Szlavóniát, Muraközt, Közép-Horvátországot, a horvát fővárost, Zágrábot és környékét, Muravidéket, sőt még Fiumét s Raguzát, vagyis Dubrovnikot is elérte, mert e tájkon is gyilkoltak le magyarokat Tito marsall partizánosztagai. Cseres Tibor könyvében és számos kiadványban nem esett szó az ún. keresztútról (Križni put). Tito hadserege elől 1945 májusában mintegy 300 ezer horvátországi, boszniai és más usztasa, akik jobboldali nacionalista fegyveres alakulatok tagjai voltak, sokan a családtagjaikkal együtt a volt Jugoszlávia területéről Nyugat felé menekültek. Még hozzá Németország Ostmark tartományába, vagyis a volt Ausztria déli tájára, ahol azonban az előrenyomuló brit csapatok hadifogságába estek. A brit katonai igazgatóság adatai szerint ekkor az usztasákkal együtt legalább 15 ezer, az amerikai War Office (Háborús

Hivatal) 1945. május 19-ei irata alapján viszont 24 ezer menekülő magyar is őrizetbe került. Ezt követően a karintiai Bleiburg körzetében a brit hadvezetés az összes hadifoglyot jogtalanul átadta Tito marsall szerb partizánhadseregének, az már német (osztrák) területen, Bleiburgban megkezdte az elfogottak közötti népiirtást. Ezután a partizánok a mintegy 300 ezer foglyot Szlovénián, Horvátországon keresztül a Bácskába, a Nyugat-Bánságba, a Szerémségbe, onnan Macedóniáig hajtották. Ez volt az ún. keresztút (križni put), amelynek egyes állomásain Tito marsall fegyveres egységei tömegesen gyilkolták le a foglyokat, akiknek számát napjainkban 50 ezer és 250 ezer közötti főre becsülik. Közülük a legóvatosabb mérlegelés szerint kétezer főnél több volt a magyar áldozat, akiket hozzá kell számítanunk az 1944–1945. évi délvideki magyar népiirtáshoz. Itt fontos megjegyezni, hogy kutatásaim szerint 1944–1945-ben a Délvidéken (Bácska, Nyugat-Bánság, Szerémség, Drávaszög), továbbá Horvátország területén, valamint a keresztúton összesen 10 365 magyar áldozat nevét sikerült azonosítani, emellett a becsült vértanúk száma elérte a 25 706 főt. A kettő egybevéve 35 921 fő. Mint többször utaltunk rá, még ez sem végeredmény, mivel a listák korántsem teljeseek, mert különösen a Nyugat-Bánságban, a Szerémségben és Szlavóniában még jó néhány ezerre tehető az ismeretlen magyar áldozatok száma. Tehát összességében legalább 40 ezer, de lehet, hogy ennél is több vértanúval kell számolnunk.

M. A.: A népiirtás tulajdonképpen úgy történt, hogy megjelentek a partizánok, összerelték a magyarokat valamilyen helyiségbe, megkínózták és megölték őket, köztük sok papot is. Rengeteg ilyen szomorú történetet lehet olvasni a könyvedben is.

B. J.: Sok településre a kivégzendők névsoraival, listákkal érkeztek.

M. A.: Ez lenne a kérdésem Gáborhoz, hogy kutatásaid során kiderült-e, hogy ez mennyire volt szervezett, mennyi köze volt ehhez Titónak, a jugoszláv kommunista elvtársaknak.

M. G.: Ez egy összetett dolog, egyrészt tényleg listákkal érkeztek, pontosan tudták, hogy ki-

ket akarnak likvidálni, meg akarták semmisíteni a magyar elitet, annak is a férfi tagjait, azokat az embereket, akik „kovászként” működtek a közöségben, akikre sokan hallgattak, akiknek tekintélyük volt. De amellett, hogy ők listákkal érkeztek, és szervezeten ölték a magyarokat, azért azt is hozzá kell tenni, hogy az adott településnek főleg a lumpenproletár rétege csatlakozott ehhez a különítményhez, vagy éppen benne volt. Például, mondjuk, ha XY megirigyelte a szomszéd sokkal szebb házát, és egyáltalán az életét, akkor kihasználta ezt az alkalmat, és végzett vele, a legkegyetlenebb módszerekkel. Tehát egyszerre volt szervezett akció, tudatosan, Tito parancsára végeztek ki embereket, és helyi leszámolások is történtek. Ezt Horváth M. Orbán remekül összefoglalja Kabollal kapcsolatban. Ő név szerint tudja, hogy kik végeztek az édesapjával. Általában minden ilyen időszakot kihasználnak a történelemben, amikor zűrzavar van, amikor lehet a zavarosban halászni, amikor lehet úgy gyilkolni, hogy senki nem vonja őket felelősségre. A jugoszláv partizánok szervezeten végezték ki a magyarokat, például a futballpályára terelték össze a település lakosságát, gyakorlatilag belelőttek mindenkibe, a 16 év fölöttiekbe, de volt olyan, hogy ha a gyerek az édesapjával ment, nem volt hajlandó hazamenni, akkor őt is megölték. Az igazán szörnyű gyilkosságok meg azok voltak, amelyeket ezek a nem is állattá, hanem ördög-gé, démoni személyiségekké vedlett szörnyetegek tettek. Ők válogatott kínzásokkal ölték meg az embereket. Ezek olyan dolgok, amelyeket nagyon nehéz felidézni. Mindez az emberekről sokat elárul. Azért fontos arra is emlékeztetni, hogy voltak szerb hősök is, nem sok, mert egyébként a hősök ritkák az ilyen korszakokban. Ha egy szerb ki akart állni a magyar barátja mellett, akkor gyakran az életét is kockáztatta, azért ezt ne hallgassuk el, de sokkal több volt az, aki sajnos egy ilyen helyzetben kihasználta az alkalmat, és kiélte ezeket az ösztöneit. Ha csak ez utóbbira koncentrálnánk, akkor meg elvinnénk az igazi élettől annak, hogy ez tudatos népiirtás volt, amelynek a tervét Vasa Čubrilović rakta le, hogy miként lehetne a magyarokat likvidálni. Az időpontot is pontosan eltalálta erre, sajnos tökéletesen igaza volt, mert egy ilyen zűrzavaros időszakban lehet ezt végrehajtani. Hogyha hozzáteszük

azt, hogy utána hogyan csökkent le a magyarság létszáma, hogy mennyi vegyes házasság történt, és hányan „felejtettek el” magyarul, és használták helyette a szerb nyelvet, akkor azt mondhatjuk, hogy nagyrészt sikerrel járt a terv. Azért itt ki kell emelnünk azoknak a délvideki embereknek a bátorságát, kitartását, akik megőrizték a magyarságukat, és átadták a gyerekeiknek ezeket a tragikus történeteket, habár ez életveszélyes is lehetett. Végül is azt kell mondanunk, hogy mindennek ellenére ez az elítelmegsemmisítési kísérlet szerintem azért csak félig-meddig volt eredményes.

M. A.: Nem beszéltünk még arról, hogy gyakorlatilag kollektív bűnösnek nyilvánították a magyar népet, tehát a ma született csecsemőt és azt az Idős urat is, akinek semmi köze nem volt soha a háborúhoz és semmiféle más dologhoz. Ezzel próbálták utólag mintegy magyarázni, hogy miért kellett a magyarokat kiirtani. De nem beszéltünk még arról sem, hogy munkatáborokba vitték őket. Mik voltak ezek az úgynevezett „lógorok”?

B. J.: Természetesen szólok a lógorokról is, de ki kell egészítenem az előbbieket. Az említett Vasa Čubrilović 1914-ben Szarajevóban fiatal szerb diákként részt vett Habsburg Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolásában, minderről persze Tito marsall is tudott. Jugoszlávia kommunista korszakában Čubrilović nagy ívű pályát futott be: miniszter, akadémikus, a Balkáni Intézet vezetője stb. lett, kilencvenvalahány évig élt, még a Milošević-rezsim elején is tevékenykedett. Egyébként történész volt, az 1930-as évek végén a Belgrádi Egyetemen is tanított. Čubrilović nevét mindenképpen meg kell jegyezni, mert ő volt a délvideki népiítés értelmi szerzője és módszereinek kidolgozója. A délvideki magyarság művelődési életét – számos adatközlő segítségével – az 1940-ben megjelent *Bokréta* című könyvben részletesen bemutatták. Négy év múltán, 1944 őszén ez a kötet lett a partizánosztatok egyik fő forrása. Ebből megtudták, hogy az adott településen kik voltak a magyarság vezetői. A tanítók, papok, levanteoktatók, a Hangya Szövetkezet tisztségviselői, a különféle művelődési körök, énekkarok irányítói, szereplői stb. A partizánok az előbbi könyvből egyszerűen

összeírták azokat a magyarokat, akik a kovászai voltak az adott magyar közösségnek, tehát őket kellett – korabeli fogalommal – „likvidálni”. A másik hírforrásuk pedig a helyi szerbek voltak.

A két világháború között ugyanis a magyarok által lakott településekre állami ösztönzéssel, anyagi támogatással több tízezer szerb kolonista, azaz gyarmatosító érkezett a Bácskába és Nyugat-Bánságba, akik birtokot kaptak. Szerbiából és Montenegróból jöttek, akik a magyaroktól tanulták meg a földművelést, a gazdálkodást, mert többségükben tanulatlan hegyi pásztorok voltak. Szó szerint a magyarok tanították meg őket dolgozni. Ezek után döbbenetes, hogy ezek a szerb szomszédok, a jövevények 1944-ben rátámadtak a magyarokra. A bevonuló Tito-féle partizánokhoz csatlakoztak, és tevékenyen részt vettek a népiítésben. Ha az ember ebbe belegondol, és elkezd elemezni a körülményeket, hogy miként is működött ez az egész, akkor egy félelmetes bugyrot lát.

Čubrilović javaslata volt az is, hogy lógorokat, vagyis táborokat állítsanak fel, amelyek hasonlóak voltak, mint a náci KZ-lágerek, csak Tito partizánjai nem használtak gázt. Háromféle tábor működött: koncentrációs, gyűjtőtábor és munkatábor. Az első volt a megsemmisítő lógor, ahol kiéheztették a fogvatartottakat, és nem volt orvosi ellátás. Összeírtam a magyarokat és a németeket őrző lógorokat, a számuk elérte a 220-at. Teljesen megdöbbentem azon, hogy Tito marsall elvtárs partizánállamában ezek a táborok 1944 októberétől 1948 márciusáig működtek, ekkor zárták be az utolsót Szabadkán. A jugoszláv és a magyar kommunista rendszer és a történetírás mindezekről természetesen mélyen hallgatott. A munkatáborokról: a többségében magyar vagy magyarok által is lakott falvakban az embereket évekig arra kötelezték, hogy tavasztól őszig a földük elkobzott és az állam tulajdonába adott birtokokon, illetve a szerb gazdáknak ingyen dolgozzanak. Ez az „intézmény” is 1948-ig működött. Számos hasonlóan döbbenetes tényről tártam fel azon öt év alatt, miközben a könyvemhez gyűjtöttem az anyagot. Eközben Cseresnyésné Kiss Magdolna, a kiadó vezetője és munkatársai is sokat segítettek, amiért itt mondok köszönetet.

Közben meg kellett küzdenem azzal is, hogy az 1944–1945. évi népiítással kapcsolatban

valóságos számháború dúlt, és dúl napjainkig, ami jól nyomon követhető a könyvem lapjain, a *Vértanúság és történetírás* című fejezetben. A magyar köztudatban rögzült 40 ezer vértanúval szemben például A. Sajti Enikő szegedi történész mindössze ötezer áldozatról beszélt, és másokkal együtt átvette a szerb történészek adatait. Emiatt kellett megküzdenem számos hazugsággal, ferdtéssel és elhallgatással. Aztán feltárni a valós helyzetet a kárpótlásról. Ugyanígy fontos volt az emlékezet vizsgálata. Például, amikor a *Kortárs* folyóiratban 1973-ban megjelent Cseres Tibor *Bezdáni ember* című írása, Jugoszlávia tiltakozott, és Tito elvtárs magyarországi látogatását két hónappal elhalasztották.

M. A.: Mi történt utána, ezt tőled kérdezném meg, Gábor, a Jugoszláv és a magyar kommunista elvtársak között valaha szóba került-e a magyarok elleni népirítás, erről beszélni sem lehetett?

M. G.: Itt a lényeg: az elhallgatás. Bármilyen furcsa, de a Rákosi-diktatúra idején jobban képviselték a határon túliak érdekeit, mint a Kádár-diktatúrában, ez látszólag egy ellentmondás, mert mindenben sokkal erőszakosabb volt a Rákosi-diktatúra, de Kádár idején néma csönd uralkodott, hallgatni kellett. Jugoszláviában pedig tényleg az életével játszott az, aki erről beszélt, ez szóba sem kerülhetett. Nagyon fontos egyébként az a szám, amelyet Botlik úr említett, itt folyamatosan elhangzottak olyan alacsony áldozatszámok, amelyek teljesen elképesztőek. Ez tudatos volt. Azért a Rákosi- és a Kádár-diktatúra abban nagyon hasonló volt, hogy a magyar „bűnös nép”, ugye nem nemzet, az ő megfogalmazásuk mindig a nép. Ezt folyamatosan propagálták, és abba nem fér bele egy ilyen történet. Ők mindig megszürték, hogy milyen történetről lehet beszélni, és miről nem. Ezért kellett erről teljesen hallgatni, mert itt bárki összehasonlította a két történetet, akkor teljes aránytalanságot látott. Tehát abszolút hallgatni kellett róla, és ezt többé-kevésbé mindenki be is tartotta. De azért az 1960-70-80-as években, az Aczél-rendszerben voltak már lazuló csavarok, volt, amit meg lehetett írni, volt, aki megírhatta, megjelentek erről bizonyos tudósítások, novellák, publicisztikák, de azért mindenhol óvatosan kellett fogalmazni.

Az viszont szerintem vérlázító, hogy 1990 után sem történt semmi. Ugyanakkor a Délvidéken hihetetlenül sokan publikáltak, kutattak, ráadásul úgy, hogy a legtöbben családi traumától, tragédiától szenvedtek, s közben újra és újra föltépték azokat a sebeket, amelyek még nem tudtak begyógyulni. Magyarországon viszont ennek nem sok híre akadt. Jellemző, hogy 1998-ban Göncz Árpád, a néhai köztársasági elnök kitüntette Lazar Brankovot, aki már a kommunista múltja miatt is vállalhatatlan volt, de pontosan lehetett tudni, hogy személyesen is részt vett a népirításban. Szerintem Göncz Árpád is tudta ezt, hiszen neki nagyon sok katonai és mindenféle tanácsadója volt, és nagyon értelmes ember volt. Azért szoktam kiemelni ezt a történetet, mert ha ez megtörténhetett 1998-ban Magyarországon, akkor az nagyjából mindent elárul arról, hogy miként is álltunk ehhez a kérdéshez. A mostani helyzet leginkább az, hogy megy a számháborúzás, tehát hogy egy bizonyos csoport mindig próbálja kisebbiteni ezt a számot, habár vannak, akik már tízezres nagyságrendekről beszélnek, de soha nem ejtenék ki a szájukon a népirítás szót. Még mindig a bosszút szajkózzák, amiben mindig benne van, hogy hát ez valahogy jogos volt, ami önmagában is szurreális. Hála istennek, eljutottunk azért odáig, hogy komoly kiadók megjelentetnek erről műveket. A Keskenyúton Alapítványt szerintem nem lehet ezen a téren eléggé magasztalni, mert hihetetlenül sokat tett. **Azt lehet látni, hogy a hallgatás fala folyamatosan kezd leomlani, tehát a téglákat kiemeljük, az viszont kérdéses, hogy mikor fog ez egy szélesebb közönség előtt is bekövetkezni. Az általános és középsiskolásokhoz, az egyetemistákhoz mikor jut el? Nyilván érdekes lenne megkérdezni az egyetemistákat, hogy ők mit tanulnak erről. Az átlagemberhez, mondjuk, ahhoz, aki kereskedelmi tévét néz, és nem jut tovább a Mónika-show-nál, hozzájuk mikor jut el ez a történet? Lehet, hogy évtizedek kellenek, de lehet, hogy soha nem fog eljutni, én anynyiban örülök, hogy már ez is egy félsiker, hogy itt tartunk.**

M. A.: Van itt egyébként nagyon sok fiatal, akik most egyetemisták, vagy nemrég voltak középiskolások, én szeretném megkérdez-

ni töletek, hogy ti tanultatok-e erről egyáltalán a középiskolában. Nem? Úgy látom, hogy senki. – Mikor kezdhettek ott helyben, a Délvidéken erre emlékezni? Olvastam ezekben a könyvekben, hogy hiába állítottak keresztet, ezeket folyamatosan ledöntötték, az emlékműveket megrongálták. Milyen volt az emlékezete a Délvidéken ennek az egész népirtásnak?

B. J.: Néhány gondolattal visszatérek a Kádárkorszakra. Könyvemben látható egy fotó, amelyen Kádár elvtárs nagy nevetésben van Tito elvtárral, amint éppen vadásznak a Drávaszögben, Bellye község környékén. Az itteni természetvédelmi táj Tito marsall egyik kedvenc vadászterülete volt, amelyet valamikor Habsburg főhercegek birtokoltak. A Drávaszögben is irtották a partizánok a magyarságot 1944. november–decemberben, ahol akkoriban négy lógor működött. Kádár Jánost persze mindez nem érdekelte. Egyébként Tito jól tudott magyarul, mivel az első világháború idején a csepeli Weiss Manfréd Művekben dolgozott fizikai munkásként.

M. G.: Bocsnát, ha ő fizikai munkás volt, akkor máris túltett Kádár Jánoson, aki csak névleg volt ugye frógépszerelő, de ebben a szakmában soha nem dolgozott.

B. J.: Kádár János kommunista pártvezérnek egyébként tudnia kellett a 1944 őszi délvideki népirtásról, hiszen a magyar kormány minisztertanácsi jegyzőkönyve szerint 1945 januárjában már tárgyalták a délvideki magyarirtást. A belügyi titkosszolgálat és a katonai elhárítás is tudott róla, meg arról, hogy Tito elvtárs újjalakuló Jugoszláviájának területi követelései vannak Magyarországgal szemben, ami csak 1946-ban került le a napirendről. A magyar kormány arról is értesült, hogy Tito marsall partizánosztagei már 1944 novemberében átlépték a volt trianoni országhatárt, és a Baja városától délkeletre fekvő falvakban (Bácsalmás, Gara, Csávoly, Hercegszántó stb.) átvették a hatalmat. Ezt követően a helyi, számbeli kisebbségben élő délszláv lakosokkal „kikiáltották” a települések Jugoszláviához való csatolását. A helyzet csak az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény – mely visszaállította a trianoni határokat – után rendeződött, de Tito partizánosztagei csak márciusban vonultak ki

az önkényesen elfoglalt Baja környéki falvakból. Korábban Tito csapatai Baranya vármegyébe is benyomultak, és a marsall tudatosan ott állíttatta fel a Petőfi-brigád.

M. A.: Sellyén születtem, a szomszédos Kiscsány faluban alakult meg a Petőfi-brigád...

B. J.: Csányoszrónak hívják azt a települést, amelyet korábban egyesítettek Kiscsány faluval. Az ott felállított katonai alakulatba erőszakkal sorozták a délvideki magyar fiatalokat. A túlélők csak évtizedek múltán mertek emlékezni arra, hogy a partizánok többnyire nem fegyvert adtak a kezükbe, hanem napraforgószárat. Azt a parancsot kapták, hogy szürkületben azal ijesztgessék a németeket. Közben a fényes jövő ígéretével igyekeztek a fiatalokat meggyőzni, miközben a legtöbben kényszerből álltak be a Petőfi-brigádba, hogy mentsek a lógorokba hurcolt apjukat, testvérüket. Minél több ilyen és ehhez hasonló döbbenetes tény is igyekeztem föltárni a könyvemben. Külön fejezetben szoltam az áldozatok, a meghurcoltak kárpótlásáról, amelynek kérelmezése, bírósági eljárása hosszadalmas és megalázó ügyintézés. A délvideki magyarság kollektív bűnösségét, megbélyegzettségét a szerb állam a mai napig nem semmisítette meg, az továbbra is hatályban van. Ez csak a három sajkásvidéki falu, Csúrog, Zsablya és Mozsor estében történt meg. A másik napjainkig ható tragédia: bár a délvideki magyarság lélekszáma az 1944–1945. évi népirtás után még több mint 500 ezer főre növekedett, de ma már ott tartunk, hogy a Délvidéken lassan eltűnőben van a magyarság. Ezért nem lesznek olyanok, aki fenntartják a népirtás emlékezetét, vagy esetleg még kiharcolják a szerb államtól a magyarság megkövetését. A legutóbbi népszámlálás szerint már csak 184 ezer magyar él Szerbiában a korábbi több mint félmillióból! Összesen 512 településen volt magyarirtás, ezek közül 108 helyen a Bácskában, ahol emberek 33 lógorban pusztultak. Az itteni 40 tömegsírból talán tucatnyit jelöltek meg, ahol lehet emlékezni. A könyvemben ezt is felmutattam.

M. A.: Szerintem mind a mai napig ez nincs elrendezve, nem alakult ki konszenzus

sem, de magyar részről sem volt meg erre az igény. Volt egy magyar–szerb vegyes történetész bizottság, amelynek az lett volna a feladata, hogy ezt feltárja és kikutassa. Én már a kezdetkor Glatz Ferenc elnök nyilatkozatán felháborodtam, tíz évvel ezelőtt, hogy ehhez hogyan lehet így hozzáállni, s miért nem foglalkozik ezzel a történetészszakma?

B. J.: Ezzel kapcsolatban az a válaszom: az eredeti helyes célt, hogy fel kell tárnunk a Tito marsall partizánosztagai által 1944–1945-ben a délvideki magyarság ellen elkövetett népirtást, és utána jöjjön a megbékélés, Glatz akadémikus önkényesen megfordította. Szerinte először meg kell békélni a szerb néppel. Sőt azt kezdeményezte, hogy inkább foglalkozzunk az 1942. januári hideg napokkal, és bízzuk a szerb történészekre az 1944–1945-ös magyarellenes események kutatását, feltárását. Ezt az álláspontot most nem szeretném részletesen elemezni. Kérem, hogy olvassák el a könyvem, bibliográfiai adatokkal, lábjegyzetelve ott van, mikor mit mondott Glatz Ferenc akadémikus, milyen magatartást tanúsított, és emiatt hogyan siklott ki a vegyes bizottság kezdeményezése.

M. G.: Én azért vagyok könnyebb helyzetben, mert én újságíró vagyok, és nem kell tartanom a történetészszakmától, bár nagyon sokakat ismerek, és jóban vagyok velük, nyilván nem fogom megnevezni, hogy kitől hallottam, de belső forrásból ered a magánvélemény, hogy azért jött létre a bizottság, hogy ne nagyon derüljön ki semmi. Most ha a végeredményét megnézem, akkor látom, hogy talán nem állt olyan messze az igazságtól ez a vélemény. Hadd idézzek egy kommentet. Szoktam posztolni a könyvemről, erről a borzasztó tragédiáról, és valaki azt írta, hogy miért most kell ezt elővenni, hiszen olyan jóban vagyunk a szerbekkel. Mindig próbálom ezt hangsúlyozni, interjúban is elmondani, hogy pont azért kell elővenni, mert most jóban vagyunk a szerbekkel, és mikor máskor vegyünk elő ezt a témát, mint amikor jóban vagyunk a szerbekkel. Amikor a szerbeknek szükségük van Magyarországra, és nyugodtan rá lehet őket bírnunk – nem az átlagemberekről, hanem a szerb hatalomról beszélek –, hogy foglalkozzanak vele. Maguktól nem fognak valódi gesztusokat tenni, nem fognak valódi feltárást végezni, és nem fog-

ják tanítani ezt az iskolákban. Enélkül szerintem ez soha nem fog megtörténni. Nem erőszakkal, de nyomásgyakorlással igenis el kell érni, hogy most van itt az idő, hogy erről beszéljünk.

M. A.: Így van, és ha jól tudom, akkor nem is kért bocsánatot ezért a hatalom.

M. G.: Kértek bocsánatot, de ez olyan volt, mint a királylánynak a ruhája, hogy volt is rajta ruha, meg nem is, tehát ez egy cseles bocsánatkérés volt. Ahogyan Botlik úr mondta, hogy minden bocsánatkérésben 1942-t hangsúlyozzák, és nagyjából ennyi. Gyakorlatilag elnézést kérnek, mintha arról lett volna szó, hogy véletlenül a könyökükkel nekünk mentek az utcán. Azért ez is egy gesztus, ezt is lehet értékelni, a korábbiakhoz képest ez hatalmas dolog, de szerintem még lehetne ebben tovább fejlődni.

M. A.: Én is történész vagyok, és ki merem jelenteni, hogy szerintem a mi szakmánkban is rengeteg feladat van még. Kifejezetten felháborítóan tartottam a bizottságot, és azt, hogy ennek az élére ki lett kinevezve.

M. G.: Telebeszéltek a döntéshozók fejét, hogyha nem ő lesz, akkor valami nagyon irreleváns dolog jön ki, akkor biztosan valami fasiszta dolog lesz... Ki tudja, hogy mi lehetett a háttérben, mindenesetre abból a szempontból, hogy mit akartak elérni, ahhoz tökéletes választás volt, sajnos, az elnök személye.

B. J.: Az imént Tamási Áronnak, egyik kedvenc erdélyi írónak a gondolatai jutottak eszembe, aki Észak-Erdély és a Székelyföld hazatérése után, 1940. szeptember 15-én, Horthy Miklós kormányzó és Teleki Pál gróf miniszterelnök kolozsvári beszédét követően a Magyar Rádióknak nyilatkozott. Ebben azt üzenete a délvideki románoknak: térjenek vissza a magyar hazához, mert nem lesz nekik itt rossz dolguk, mert az igazságot is meg lehet szokni. Tamási Áron nyomán azt üzenem a szerb írástudóknak: végre is ismerjék be, hogy mit tettek a délvideki magyarsággal 1944–1945-ben, azt a továbbiakban ne hallgassák el, és kezdjék megszokni az igazságot.

Az egyik legszívszorítóbb érzésemről szövegek, amit átéltem a könyvem írása közben. Erről egyébként már több délvideki író társam is meg-

emlékezett. A népiirtás után a magyarságnak a lakóhelyén évtizedeken keresztül együtt kellett élnie apáik, nagyapáik, testvéreik gyilkosaival. Hogyan lehetett ezt feldolgozni? Egyik délvideki íróbarátom írta meg, hogy évtizedekig faggatta nagyanyját, hogy mi történt 1944-ben, hogyan ölték meg férjét, a nagyapát, a többi testvért és rokont, de mindig konokul hallgatott. Egyszer csak, már a rendszerváltás utáni időben a nagymama váratlanul megszólalt, és szinte egy lélegzetvételtre sorolta az eseményeket, neveket. Az unoka alig győzte a jegyzetelést egy újságpapír szélén, az asztal sarkán. – De mindezt miért nem mondta el nekem korábban? – kérdezte. – Nem mertem – volt a felelet –, mert a múlt héten halt meg nagyapád gyilkosa. Egy hét után kitért belőle az emlékezés, amit vagy negyven évig hordozott magában. Tehát az, hogy a népiirtás után a magyarságnak együtt kellett élnie a gyilkosokkal, az egyik legfélelmetesebb adalék a kegyetlen megtorlásban. Voltak olyan emlékezők, akik elmondták, hogy megismerték a helyi szerb lakosokon apjuk pulóverét, testvérük nyakabóját, más hozzátartozójuk cipőjét, csizmáját stb. És a titoista „paradicsomban” a magyarul telepedéseken ezek a helyi szerbek voltak a vezetők, a főnökök, élet-halál urai. Belőlük lettek a komisszárok, párttitkárok, az állami birtok- vagy

iskolaigazgatók, de az egész intézményrendszerben, a községi, járási, sőt tartományi szinten is ők voltak hatalmon.

M. A.: Ez szintén egy feldolgozatlan trauma volt mindenki számára, illetve még az a mai napig. Kérnék egy-egy rövid zárszót, hogy mi az, ami még előttünk áll, milyen feladat?

M. G.: Nekem lenne egy olyan álmom, nem hiszem, hogy meg fog valósulni, de talán egyszer, hogy a Hideg napok filmhez hasonlóan (habár ez egy történelemhamisító film, de amellett egy remek alkotás, nyilván Latinovits Zoltán színészetének is szerepe van ebben) nagyon jó lenne, hogyha egy nagyon jó forgatókönyvíró, egy nagyon jó rendező komoly költségvetéssel egy nagyjátékfilmet tudna erről csinálni. Nagyon-nagyon megrázó játékfilm lenne, nagyon-nagyon nehéz lenne végignézni, de azt hiszem, hogy nagyon sok emberhez eljutna ez a történet. Nekem ez lenne egy későbbi álmom, nem hiszem, hogy meg fog valósulni, de ki tudja, eddig is történtek pozitív lépések, úgyhogy bizakodjunk.

M. A.: Nagyon szépen köszönjük, hogy eljöttek, és főleg azt, hogy sokan eljöttek, remélem, hogy értékesnek és hasznosnak tartották a beszélgetésünket. Köszönjük szépen.

Emlékezők a temerini tömegsíránál (1991)